

І. С. Канзафарова

д.ю.н., проф.

Є. М. Корнеєва

ст. викл.

ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНИЙ МЕТОД У НАУКОВИХ ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ)

Формально-юридичний метод (існують й інші його назви: спеціально-юридичний, нормативно-догматичний та ін.), як один із основних елементів системи спеціально-юридичних засобів пізнання явищ державно-правової дійсності, вказується практично в усіх підручниках та навчальних посібниках з теорії держави і права, але його детальна характеристика у названих джерелах, як правило, не наводиться.

У спеціальній науковій літературі знайшли відображення три основні підходи до визначення сутності та значення даного методу: нормативістський (або позитивістський), соціологічний та компромісний.

Згідно з нормативістським (позитивістським) підходом формально-юридичний метод розглядається як основа методології

наукових правових досліджень, що дозволяє вірно визначити сутність державно-правової дійсності в цілому та правових явищ і процесів, що є її складовими. Даний метод є традиційним і найвикористовуванішим в юридичній науці. Він допомагає отримати нові юридичні знання, розширити предмет наукових правових досліджень. З позицій юридичного позитивізму норма права розглядається як догма, істина, а кінцевою метою розвитку права є його звільнення від метафізичних ідей, абсолютних принципів природного права, від причин його соціального походження, від зв'язку з явищами суспільного життя та моральних оцінок.

В рамках соціологічного підходу заперечується значення формально-юридичного методу як основи методології наукових правових досліджень, оскільки останній не визнає вторинність правової системи по відношенню до соціальної системи.

Відповідно до компромісного підходу особливості даного методу полягають у такому:

1) у загальній методології юридичних наук він відноситься до групи окремонаукових методів, оскільки не виходить за межі державно-правових досліджень, хоча у наукових юридичних дослідженнях може застосовуватись до будь-яких правових явищ і процесів;

2) будучи складним і комплексним, він охоплює цілу систему підходів, принципів і прийомів пізнання, що використовуються при дослідженнях правових категорій;

3) його головними об'єктами є діюча у державі система права та система законодавства;

4) він спрямований на вивчення структури правових явищ і процесів, визначення їх видів, місця та ролі в ієрархії інших правових явищ і процесів, встановлення особливостей взаємодії та взаємозалежності правових категорій із застосуванням правил формальної логіки і норм чинного у країні законодавства;

5) для нього характерні абсолютизація правових явищ і процесів, аналітичне їх відмежування від інших соціальних явищ і процесів.

На нашу думку, саме компромісний підхід дозволяє вірно визначити сутність та значення формально-юридичного методу. Спираючись на цей підхід, можна сформулювати таке визначення поняття даного методу.

Формально-юридичний метод – це система підходів, принципів і прийомів пізнання, що використовуються при вивченні різних характеристик (властивостей) явищ та процесів державно-правової дійсності, виходячи з їх місця в структурі вказаної дійсності, задач та функцій, що виконуються ними, а також їх взаємодії з іншими правовими явищами і процесами в умовах, що максимально виключають вплив на дослідження інших (неправових) факторів.

Основними функціями формально-юридичного методу наукового дослідження є отримання юридичних знань про державно-правову дійсність і формування системи відповідних наукових положень.

Виконання другої із вказаних функцій залежить від чіткого усвідомлення дослідником таких особливостей формально-юридичного методу, як: умовний характер правових моделей; співрозмірність формальній логіці; послідовність смислу та змісту; системність та взаємопов'язаність категорій та ін.

Застосування формально-юридичного методу дозволяє отримати достовірну інформацію щодо стану певної сфери правового регулювання суспільних відносин, встановити наявність правотворчих та правозастосовних помилок, а також сформулювати конкретні висновки в результаті проведеного дослідження. Важливість отримання зазначених результатів є безспірною.

Проте, необхідно враховувати, що на даний момент у галузевих юридичних науках домінує юридичний позитивізм, що зумовлює домінування формально-юридичного методу у відповідних наукових дослідженнях, а це, своєю чергою, потенційно може спричинити сутнісні обмеження у процесі пізнання явищ державно-правової дійсності.

Адже, як відомо, формально-юридичний метод не прагне з'ясування сутності явищ, що досліджуються. За його допомогою лише здійснюється класифікація і систематизація правових явищ, що вивчаються, досліджується внутрішня побудова системи права, визначаються функції галузей права, інститутів права, норм права тощо.

Першим етапом використання формально-юридичного методу наукового дослідження є опис діючих норм позитивного права,

на основі якого здійснюється узагальнення і з'ясування смислу норм права та їх інтерпретація. Крім того, даний метод використовується для формування принципів, що зумовлюють зміст норм права та особливості зв'язків між ними. І лише після цього науковець може переходити до з'ясування конститутивних ознак поняття, закріпленого у нормі права, а також використовувати інші методологічні засоби для виявлення недоліків позитивного права, в частині регулювання певних видів суспільних відносин.

Необхідно звернути увагу на те, що догмі права властива «рухомість», вона не залишається незмінною, а еволюціонує разом з трансформацією філософських уявлень про право та наукового бачення правових проблем. У юридичній літературі зазначена властивість догми права іноді характеризується як її вада, яку можна усунути шляхом використання додаткового методологічного інструментарію, зокрема – герменевтичного підходу.

На нашу думку, використання останнього у даному разі дійсно можливе. Тим більше, що складна структура сучасного правового життя зумовлює необхідність з'ясування природи багатьох правових інститутів, смислу та значення правових приписів, що встановлюються.